

Colecție coordonată de
LIVIA SZÁSZ

TIMOTHY
SNYDER

despre

libertate
libertate
libertate
libertate

Traducere din limba engleză de
GABRIEL TUDOR

TREI

Editori:
SILVIU DRAGOMIR
MAGDALENA MĂRCULESCU
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Redactare:
ILIEȘ CÂMPEANU

Director producție:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN

Dtp:
MIRELA VOICU

Corectură:
OANA AANEI
DANA ANGHELESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SNYDER, TIMOTHY

Despre libertate / Timothy Snyder ; trad. din lb. engleză de Gabriel Tudor.

București : Editura Trei, 2025

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-40-2608-8

I. Tudor, Gabriel (trad.)

123.1

Titlul original: *On Freedom*

Autor: Timothy Snyder

Copyright © 2024 by Timothy Snyder

Copyright © Editura Trei, 2025
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90;
Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro

www.edituratrei.ro

ISBN 978-606-40-2608-8

Pentru cei care își doresc să fie liberi

CUPRINS

Prefață / 9

Introducere: Libertate / 19

Suveranitate / 37

Imprevizibilitate / 76

Mobilitate / 122

Factualitate / 169

Solidaritate / 200

Concluzie: Guvernare / 228

Anexă / 275

Mulțumiri / 277

Note / 283

Indice / 337

PREFAȚĂ

— Ce crezi? Totul este așa cum ar trebui să fie? m-a întrebat Maria zâmbind, în rochia ei viu colorată, când m-am strecurat pe ușa cochetei sale căsuțe și am pășit înapoi, în lumina strălucitoare a soarelui, printre grămezi de moloz.

Da, chiar era. Pledurile și păturile ei, întinse cu grijă, în linii drepte, aminteau de arta futuristă ucraineană. Cablurile care duceau la generator erau frumos aranjate, iar sticle de apă se aflau la îndemână. O carte groasă stătea deschisă pe patul femeii.

Afară, lângă domiciliul ei metalic — o locuință temporară oferită de o organizație internațională —, pulovere de lână se uscau pe o sârmă de rufe improvizată. Un frumos sertar din lemn, căptușit cu pâslă, se afla pe o bancă, ca o cutie a Pandorei deschisă. Când am complimentat-o, Maria mi-a oferit sertarul în dar. Era o relicvă singuratică a casei ei, aflată chiar în fața noastră, dar din care, după atâtea bombardamente, nu mai rămăseseră decât ruine. Femeia s-a uitat neliniștită la un avion care străbătea cerul.

— Totul s-a întâmplat, a suspinat ea, dar nimic din toate astea n-ar fi trebuit să se întâmple.

La fel ca fiecare casă din sat, cea a Mariei fusese distrusă în timpul invaziei rusești în Ucraina. Posad Pokrovskie, o așezare de la extremitatea sudică a țării, s-a aflat la limita înaintării trupelor ruse. Este un sat care se întinde printre câmpuri de floarea-soarelui din această regiune fertilă. Armata ucraineană a scos satul din raza de acțiune a artileriei rusești la sfârșitul anului 2022, astfel încât în septembrie 2023, când am ajuns aici, localnicii — sau vizitatorii, în cazul meu — se găseau în deplină siguranță.

Stând pe bancă și ascultând-o pe Maria, mă gândesc la libertate. S-ar putea spune că satul a fost eliberat. Sunt oamenii săi liberi? Cu siguranță ceva teribil a fost eliminat din viața Mariei: amenințarea zilnică a morții violente, ocupația impusă de torționari și de criminali. Dar se poate numi aceasta, chiar și aceasta, eliberare?¹

Maria are optzeci și cinci de ani și locuiește singură. Acum, că are mica ei locuință îngrijită, este cu siguranță mai liberă decât atunci când era fără adăpost. Asta pentru că familia și voluntari au venit să o ajute. Și pentru că s-a implicat un guvern de care femeia se simte legată prin votul său. Maria nu-și plânge soarta. În schimb, plânge când vorbește despre provocările dificile cu care se confruntă președintele ei.

Cuvântul ucrainean *dezocupare*, pe care ea și cu mine îl folosim în discuție, este mai precis decât convenționalul *eliberare*. El ne invită să ne gândim de ce anume — pe lângă eliminarea opresiunii — am mai putea avea nevoie pentru a fi liberi.

În definitiv, este nevoie de mult efort pentru a aduce o femeie în vârstă în postura de a-și putea saluta oaspeții și de a realiza interacțiunile normale ale unei persoane pline de demnitate. Mi-e greu să mi-o imaginez pe Maria cu adevărat liberă fără o casă adevărată, fără un scaun numai al ei și fără o potecă netedă spre șosea, pentru cadrul ei ortopedic.

Libertatea nu înseamnă doar absența răului, ci și prezența binelui.

SUDUL UCRAINEI ESTE O REGIUNE DE STEPĂ, în timp ce nordul e acoperit de păduri. Vizitând un oraș dezocupat din nordul țării, am avut gânduri similare despre libertate. După ce mi-am lăsat copiii la școli prietenoase din New Haven, Connecticut, am călătorit până la clădirea abandonată a unei școli din satul Iahidne, pe care ocupanții ruși o transformaseră într-un mic lagăr de concentrare. În cea mai mare parte a perioadei în care satul a fost ocupat, rușii înghesuiseră 350 de civili, adică întreaga populație locală, în subsolul școlii — pe o suprafață de mai puțin de două sute de metri pătrați. Șaptezeci dintre săteni erau copii, cel mai mic fiind un bebeluș.

Iahidne a fost dezocupat în aprilie 2022, iar eu l-am vizitat în septembrie. La parter, soldații ruși distruseseră mobilierul. Pe pereți, lăsaseră în urmă graffiti cu mesaje dehumanizante și jignitoare la adresa ucrainenilor. Nu mai exista curent electric. La lumina telefonului meu am coborât în pivniță și am examinat desenele pe care copiii le făcuseră pe pereți. Am putut citi ce scriseseră ei („Nu războiului“). Mai târziu, copiii mei m-au

ajutat să identific personajele desenate (cum ar fi un Impostor din jocul Among Us*).

Lângă tocul unei uși se aflau două liste, scrise cu cretă, cuprinzând numele celor decedați: pe de o parte, cei executați de ruși (care, din câte mi-am dat seama, erau șaptesprezece); pe de altă parte, cei care muriseră de epuizare sau de boală (aceștia, din câte mi-am dat seama, erau zece).

În momentul în care am ajuns la Iahidne, supraviețuitorii nu mai erau în pivniță. Erau ei liberi?

O *eliberare* sugerează o suferință care s-a risipit. Dar adulții au nevoie de sprijin, iar copiii de o școală nouă. Este foarte important că satul nu mai este ocupat. Dar ar fi greșit să încheiem povestea satului Iahidne cu momentul în care supraviețuitorii au ieșit din subteran, la fel cum ar fi greșit să încheiem povestea satului Posad Pokrovskie cu momentul în care bombardamentele de artilerie s-au oprit.

Bărbatul căruia i s-a încredințat cheia școlii din Iahidne a cerut ajutor pentru a construi un loc de joacă. Ar putea părea o dorință ciudată, în mijlocul unui război distrugător. Rușii ucid copii cu rachete sau îi răpesc pentru a-i asimila forțat. Dar absența acestor crime nu este suficientă; dezocuparea nu este suficientă. Copiii au nevoie de locuri în care să se joace, să alerge și să înoate, în care să se antreneze pentru a fi ei înșiși.² Un copil nu poate construi un parc sau o piscină. Bucuria copilăriei este tocmai de a descoperi astfel de lucruri în lume. Este nevoie de un efort colectiv pentru a construi structuri specifice libertății, atât pentru tineri, cât și pentru bătrâni.

AM VENIT ÎN UCRAINA în plin război, pe când scriam această carte despre libertate. Aici, subiectul ei este palpabil, se află peste tot în jurul meu. La o lună după ce Rusia a invadat Ucraina, am discutat cu câțiva legislatori ucraineni. „Am ales libertatea atunci când nu am fugit”; „Luptăm pentru libertate”; „Libertatea însăși este alegerea” — mi-au transmis ei.

Dar nu doar politicienii gândesc astfel. Discutând în Ucraina, în cursul acestui război, cu militari, cu văduve și fermieri, cu activiști și jurnaliști, i-am auzit pe toți rostind iar și iar cuvântul *libertate*. Interesant mi s-a

* Joc video de tip multiplayer online, dezvoltat și produs de studioul american de jocuri video InnerSloth. Jocul a fost lansat inițial în 2018, dar a câștigat o popularitate imensă în 2020 datorită pandemiei COVID-19 și a streamerilor de pe platforme precum Twitch și YouTube. (N.tr.)

părut însă felul cum îl foloseau. Cu o mare parte din țara lor sub o ocupație ridicată la nivel de genocid, ucrainenii ar fi avut motive întemeiate să vorbească despre libertate ca despre o eliberare *de*, ca despre absența răului. Însă nimeni nu vorbea astfel.

Întrebat ce înțelege prin libertate, niciunul dintre cei cu care am discutat nu a specificat eliberarea de ruși. Un ucrainean mi-a spus: „Când spunem libertate, nu ne referim la «eliberarea de ceva»“. Un altul a definit victoria ca fiind „pentru ceva, nu împotriva a ceva“. Ocupanții stăteau în calea sentimentului că lumea se deschide, că următoarea generație va avea o viață mai bună, că deciziile luate acum vor conta în anii următori.

Era esențial să se elimine represiunea, să se obțină ceea ce filosofi numesc „libertate negativă“.³ Dar dezocuparea, eliminarea răului, constituia doar o condiție necesară pentru libertate, nu libertatea în sine. Un soldat aflat într-un centru de reabilitare mi-a spus că libertatea înseamnă ca fiecare să aibă șansa de a-și îndeplini propriile scopuri după război. Un veteran care aștepta o proteză a spus că libertatea ar fi un zâmbet pe fața fiului său. Un tânăr soldat aflat în permisie mi-a spus că libertatea înseamnă pentru el copiii pe care și i-ar dori să-i aibă. Comandantul lor, Valerii Zalujnii, aflat în sala sa secretă de stat major, mi-a spus că libertatea înseamnă o viață normală, cu perspective.

Libertatea era un viitor în care unele lucruri rămâneau la fel, iar altele deveneau mai bune. Era o viață extinzându-se și crescând.

ÎN ACEASTĂ CARTE îmi propun să definesc *libertatea*. Sarcina începe cu salvarea cuvântului de la folosire excesivă și abuzivă. Mă îngrijorează faptul că în țara mea, Statele Unite, vorbim despre libertate fără să ne gândim la ce anume înseamnă ea. Americanii au adesea în minte absența a ceva: a ocupației, a opresiunii sau chiar a guvernului. Un individ este liber, credem noi, atunci când guvernul nu-i stă în cale. Libertatea negativă este pentru noi un lucru de bun-simț.

Firește, este tentant să ne gândim la libertate ca la noi împotriva lumii — ceea ce noțiunea de libertate negativă ne permite să facem. Dacă barierele reprezintă singura problemă, atunci totul trebuie să fie în regulă cu noi. Asta ne face să ne simțim bine. Ne gândim că am fi liberi dacă nu ar exista o lume exterioară care ne face rău. Dar este oare eliminarea a ceva din lume cu adevărat suficientă pentru a ne elibera? Nu este la fel de important — și poate chiar mai important — să adăugăm lucruri?

Dacă vrem să fim liberi, va trebui să afirmăm, nu doar să negăm. Uneori va trebui să distrugem, dar deseori va trebui să creăm. Cel mai adesea va trebui să adaptăm atât lumea, cât și pe noi înșine, pe baza a ceea ce știm și prețuim. Avem nevoie de structuri, doar de cele potrivite, atât morale, cât și politice. Virtutea este o parte inseparabilă a libertății.

„Zidurile de piatră nu fac o închisoare/ Nici gratiile de fier o cușcă” — a spus cândva un poet.⁴ Uneori o fac, iar alteori nu. Opresiunea nu este doar obstrucție, ci și intenția umană din spatele ei. În Donețk, Ucraina, o fabrică abandonată a devenit un laborator de artă; sub ocupația rusă, aceeași clădire a fost transformată într-un centru de tortură.⁵ Subscolul unei școli precum cea din Iahidne poate fi un lagăr de concentrare.

De altfel, primele lagăre de concentrare naziste au fost înființate în restaurante, hoteluri și castele. Primul lagăr permanent, Dachau, a luat ființă într-o fabrică abandonată. Auschwitz fusese o bază militară poloneză menită să apere oamenii de un atac german.⁶ Kozelsk, un lagăr sovietic de prizonieri de război în care ofițeri polonezi au fost ținuți înaintea de a fi executați, fusese o mănăstire⁷ — cea în care Fiodor Dostoievski a plasat, în *Frații Karamazov*⁸, un dialog crucial, cu celebra întrebare: Dacă Dumnezeu este mort, totul este permis?

Nici vreo forță mai mare nu ne face liberi, nici absența unei astfel de forțe. Natura ne oferă nici mai mult, nici mai puțin decât șansa de a fi liberi. Ni se spune că „ne naștem liberi”: nu este adevărat. Ne naștem ghemuiți, legați de un cordon ombilical, acoperiți de sângele unei femei. Faptul că *devenim* liberi depinde de acțiunile altora, de structurile care permit aceste acțiuni, de valorile care însuflețesc aceste structuri — și abia apoi de o licărire de spontaneitate și de curajul propriilor noastre alegeri.

Structurile care împiedică sau permit sunt de natură fizică și morală. Este important cum vorbim și cum gândim despre libertate. Libertatea începe cu dezocuparea minților noastre de ideile greșite. Și *există* idei corecte și idei greșite. Într-o lume a relativismului și a lașității, libertatea este absolutul printre absoluturi, valoarea supremă a tuturor valorilor. Aceasta nu se întâmplă însă din cauză că libertatea ar fi singurul lucru bun, în fața căruia toate celelalte trebuie să se plece, ci pentru că libertatea este condiția în care toate lucrurile bune pot curge în noi și printre noi.

Și nu se poate spune că libertatea ar fi vreun vid lăsat de un Dumnezeu mort sau de o lume pustiită. Libertatea nu este o absență, ci o prezență, o viață în care alegem angajamente multiple și realizăm combinații

ale acestora în lume. Virtuțile sunt reale, la fel de reale precum cerul înstelat; atunci când suntem liberi, le învățăm, le expunem, le aducem la viață. De-a lungul timpului, alegerile noastre între virtuți ne definesc ca oameni cu voință și cu individualitate.

CÂND PRESUPUNEM că libertatea este negativă, implicând absența unui lucru sau a altuia, pornim de la supoziția că eliminarea unei bariere este tot ce trebuie să facem pentru a fi liberi. Această mentalitate susține că libertatea este condiția implicită a universului, care ne este adusă de o forță mai mare atunci când ne eliberăm calea. Dar un asemenea mod de gândire este naiv.

Americanilor li se spune că libertatea le-a fost dată de Părinții Fondatori, de caracterul lor național sau de economia capitalistă a țării lor. Nimic din toate acestea nu este adevărat. Libertatea nu poate fi dăruită. Nu este o moștenire. Noi numim America o „țară liberă“, dar nicio țară nu este liberă. Observând o diferență între retorica opresorilor și cea a celor oprimați, poetul eritreean Y.F. Mebrahtu relatează că „*ei* vorbesc despre țară, *noi* vorbim despre oameni“⁹. Numai oamenii pot fi liberi. Dacă credem că altceva ne face liberi, nu vom învăța niciodată ce trebuie să facem. În momentul în care crezi că libertatea îți este dăruită, ea dispare.

Noi, americanii, tindem să credem că libertatea este o acțiune de eliminare a lucrurilor neplăcute, iar capitalismul face acest lucru pentru noi. Este o capcană să credem în asta sau în orice altă sursă externă de libertate. Dacă asociem libertatea cu forțe exterioare, iar cineva ne spune că lumea exterioară reprezintă o amenințare, sacrificăm libertatea pentru siguranță. Acest lucru are sens pentru noi deoarece în inimile noastre am fost deja lipsiți de libertate. Noi credem că putem schimba libertatea pentru siguranță. Aceasta este o greșală fatală.

Libertatea și securitatea funcționează împreună. Preambulul Constituției Statelor Unite prevede că „binecuvântările libertății“ trebuie urmărite alături de „bunăstarea generală“ și de „apărarea comună“. Trebuie să avem libertate și siguranță. Ca oamenii să fie liberi, ei trebuie să se simtă în siguranță, mai ales când sunt copii. Ei trebuie să aibă șansa de a se cunoaște între ei și de a cunoaște lumea. Apoi, pe măsură ce devin oameni liberi, ei decid ce riscuri să își asume și din ce motive.

Când Rusia a invadat Ucraina, președintele Volodimir Zelenski nu le-a spus compatrioților săi că trebuie să schimbe libertatea pentru siguranță.

El le-a spus că va rămâne în țară. După vizita mea la Iahidne, am vorbit cu el în biroul său din Kiev, în spatele unor saci cu nisip. Zelenski a numit dezocuparea o șansă de a restabili atât securitatea, cât și libertatea. El a spus că „privarea de libertate a însemnat lipsă de siguranță“, iar „lipsa de siguranță a însemnat privare de libertate“.

LIBERTATEA ÎNSEAMNĂ să știm ce lucruri prețuim și să le aducem la viață.¹⁰ De aceea ea depinde de ce putem face — și asta, la rândul său, depinde de ceilalți, oameni pe care îi cunoaștem și oameni pe care nu îi cunoaștem.

În timp ce scriu această prefață într-un tren de noapte care a plecat din Kiev și se îndreaptă spre vest, știu cât timp mai am până voi ajunge la granița cu Polonia. Cunoașterea acestui fapt îmi oferă puțină siguranță și puțină libertate de a lucra — datorită muncii altor oameni. Altcineva a montat liniile de cale ferată și le repară când sunt bombardate, altcineva a fabricat vagoanele și are grijă de ele, altcineva conduce trenul. Când armata ucraineană dezocupă orașe, înalță drapelul național și distribuie fotografii. Dar ucrainenii au tendința de a considera că orașele sunt eliberate abia atunci când serviciul feroviar a fost restabilit.

Propagandiștii ruși susțin că nu există noțiunea de corect și nici cea de bine și, prin urmare, totul este permis. Consecințele acestei viziuni sunt peste tot în jurul meu în Ucraina dezocupată, în gropile morții pe care le-am văzut la Bucea, în așezări ruinate precum Posad Pokrovskie, în lagăre de concentrare precum Iahidne. Soldații ruși din Ucraina spun despre orașele pe care le distrug că ar fi „eliberate“. Și într-adevăr: toate barierele, din perspectiva lor, au fost înlăturate. Ei pot să arunce cu bulldozerul molozul și cadavrele, ca în Mariupol, pot să construiască altceva și pot să vândă acel altceva. În acest sens negativ al termenului *liber*, ei sunt liberi să ucidă și să fure.

Roțile și șinele de sub picioarele mele nu mă fac liber, dar mă poartă înainte, creându-mi condiții pentru libertate pe care nu le-aș putea crea singur. Chiar acum aș fi o persoană mai puțin liberă dacă nu ar exista trenul sau dacă Rusia ar distruge gara din Kiev. Oamenii din Ucraina nu au fost mai liberi atunci când Rusia a distrus utilități publice și școli publice.

Facem posibilă libertatea nu prin respingerea guvernării, ci prin afirmarea libertății ca ghid pentru o bună guvernare. Cred că raționamentul care pornește de la definiția corectă a libertății ne va conduce la tipul corect de guvernare.

Astfel, această carte începe cu o introducere despre libertate și se încheie cu o concluzie despre guvernare. Cele cinci capitole intermediare arată drumul de la filosofie la politică.

CUM APARE LIBERTATEA în viața noastră? Conexiunile dintre libertate ca principiu și libertate ca practică sunt *cele cinci forme ale libertății*.

Formele creează o lume în care oamenii acționează pe baza valorilor. Acestea nu sunt reguli sau ordine, ci legături logice, morale și politice între acțiunea comună și formarea de indivizi liberi. Formele rezolvă două enigme aparente: o persoană liberă este un individ, dar nimeni nu devine un individ de unul singur; libertatea se simte într-o viață, dar trebuie să fie un efort de generații.

Cele cinci forme sunt: *suveranitatea* sau capacitatea dobândită de a face alegeri; *imprevizibilitatea*, adică puterea de a adapta regularități fizice la scopuri personale; *mobilitatea* — capacitatea de a ne mișca în spațiu și în timp urmărind valori; *factualitatea* — sau conștientizarea faptelor, adică puterea de a înțelege realitatea și de a o schimba; și *solidaritatea* — recunoașterea faptului că libertatea este pentru toți oamenii.

Chinurile nașterii libertății încep după cele ale mamei. Un copil are potențialul de a evalua lumea și de a o schimba și își dezvoltă capacitățile necesare cu sprijinul și în compania altora. Aceasta este *suveranitatea*.

Ajungând la maturitate, o tânără ființă umană învață să vadă lumea așa cum este și să își imagineze cum ar putea fi. O persoană suverană combină virtuți alese cu lumea exterioară pentru a crea ceva nou. Astfel, *imprevizibilitatea* reprezintă a doua formă de libertate.

Corpurile noastre au nevoie de locuri unde să meargă. Ca tineri, nu ne putem crea singuri condițiile care ne vor permite să fim suverani și imprevizibili. Dar odată ce aceste condiții au fost create, ne răzvrătim împotriva instituțiilor care le-au făcut posibile și mergem pe propriul drum. Iar această *mobilitate*, a treia formă de libertate, trebuie încurajată.

Suntem liberi să facem doar lucrurile pe care știm cum să le facem și liberi să mergem doar în locuri în care putem merge. Ceea ce nu știm ne poate face rău, iar ceea ce știm ne dă putere. A patra formă a libertății este *factualitatea* — conștientizarea faptelor.

Niciun individ nu atinge singur libertatea. Practic și etic, libertatea pentru tine înseamnă libertate pentru mine. Această recunoaștere este *solidaritatea*, ultima formă a libertății.

Soluția la problema libertății nu este, așa cum cred unii oameni de dreapta, batjocorirea sau abandonarea guvernării. De asemenea, soluția nu este, așa cum cred unii din stânga spectrului politic, ignorarea sau respingerea retoricii libertății.

Libertatea justifică guvernarea.¹¹ Formele libertății ne arată în ce fel se întâmplă asta.

ACEASTĂ CARTE URMEAZĂ logica unei argumentații și logica unei vieți. Primele trei forme de libertate se referă la diferite faze ale vieții: suveranitatea la copilărie; imprevizibilitatea la tinerețe; mobilitatea la vârsta adultă tânără. Conștientizarea faptelor și solidaritatea sunt formele mature ale libertății, permițându-le pe celelalte. Am dedicat câte un capitol fiecărei forme.

În introducere, mă bazez pe propria viață, începând cu primul moment când îmi amintesc că m-am gândit la libertate: în vara lui 1976, anul bicentenarului american. Voi încerca să arăt, pe baza a cinci decenii de greșeli proprii, cum au apărut unele neînțelegeri ale libertății și cum ar putea fi ele corectate. Concluzia descrie o guvernare bună, una pe care am putea-o crea împreună. Aici îmi imaginez o Americă ajunsă în anul 2076, la al treilea centenar, ca o țară a libertății.

Capitolele sunt împărțite în subcapitole. Unele dintre ele includ amintiri care mi-au venit în minte în timp ce încercam să abordez o problemă filosofică. Clipele de rememorare permit o anumită reflecție. Ele îmi permit să aplic o versiune modestă a metodei socratice asupra eului meu anterior: chestionarea sensului cuvintelor și a obiceiurilor de viață, pentru a trezi ce este, într-un fel, deja cunoscut. Scopul este de a obține adevăruri despre această țară și despre libertate care nu erau evidente pentru mine în acel moment — și care nu ar fi fost evidente pentru mine nici acum, dacă nu aș fi trecut prin acele experiențe anterioare.

Aceasta este o metodă filosofică (sper) potrivită pentru un istoric — ceea ce sunt eu. Mă bazez pe exemple istorice și știu mai multe despre trecutul unor regiuni decât despre al altora. Aceasta este o carte despre Statele Unite, dar fac comparații cu Europa de Vest, cu Europa de Est, cu Uniunea Sovietică și cu Germania nazistă.

Discut aici cu filosofi antichi, moderni și contemporani. Uneori fac referiri implicite; cei care sunt preocupați de problemă le vor înțelege. Citez însă explicit cinci gânditori: Frantz Fanon, Václav Havel, Leszek Kołakowski, Edith Stein și Simone Weil. Aceste personalități nu sunt

americane și nu sunt prea cunoscute în Statele Unite; cu mici excepții, ele nu au locuit în țara noastră și nici nu au scris despre ea. Un imbold din partea unei alte tradiții (sau un termen dintr-o altă limbă) ne poate scuti de neînțelegeri. Adaptez de la fiecare gânditor un concept care ajută argumentația să avanseze; nu pretind că gânditorii ar fi de acord între ei (sau cu mine) cu privire la fiecare problemă.

Această carte este conservatoare, în sensul că se inspiră din tradiție, dar totodată radicală, în sensul că propune ceva nou. Este o lucrare filosofică, dar se leagă de experiențe concrete. Câteva fraze din această carte sunt mesaje text pe care le-am scris în momente intermitente de conștiință pe un pat de spital, în timpul unei boli care aproape mi-a luat viața. Argumentațiile au fost concepute în timp ce predam un curs într-o închisoare americană de maximă siguranță. Am scris o mare parte din ceea ce urmează pe parcursul a trei călătorii în Ucraina, în timp de război.

Întrebările fundamentale au fost puse de cititori. Cărțile mele *Bloodlands [Țărâmul morții]* și *Black Earth [Pământ negru]*, studii asupra crimelor în masă, au condus la discuții publice care m-au îndreptat spre subiectul etic al acestei cărți. Dacă pot descrie ce este mai rău, oare nu pot prescrie și ce este cel mai bun? După ce am publicat textul politic *On Tyranny [Despre tiranie]* și o istorie contemporană intitulată *The Road to Unfreedom [Drumul spre nelibertate]*, am fost întrebat cum ar arăta o Americă mai bună. Iată aici răspunsul meu.

Definirea libertății este un alt tip de ambiție decât apărarea ei. Mă interoghez pe mine însumi, îi interoghez pe alții, iar alții mă interoghează pe mine. Metoda face parte din răspuns: poate exista un adevăr despre libertate, dar nu vom ajunge la el izolat sau prin deducție. Libertatea este pozitivă; găsirea cuvintelor din jurul ei, ca și trăirea ei, constituie un act de creație.

Această carte este menită să exemplifice virtuțile pe care le laudă. Este, sper, rezonabilă, dar și imprevizibilă. Este menită să fie sobră, dar și experimentală. Nu celebrează cine suntem, ci libertatea care ar putea fi a noastră.

Soarele răsare dincolo de geamul vagonului meu. Granița se apropie. Îmi încep reflecția într-o zi caldă de vară.

T.S.

Trenul Kiev–Dorohusk, vagon 10, compartiment 9
ora 6:10, 10 septembrie 2023

INTRODUCERE

LIBERTATE

JUBILEU

Vara anului 1976. Este o după-amiază însorită la o fermă din Ohio. Pâlcuri de nori zboară pe cer; pietrișul scârțâie sub picioare. Un băiat de șase ani, pe cale să împlinească șapte, stă la coadă lângă o fermă pentru a trage de frânghia unui clopot: sunt eu, cel de odinioară, plin de viitoruri.

O alee pietruită șerpuiește din drumul de țară. Ea se curbează pe măsură ce urcă dealul, între un arțar care-și întinde coroana peste primele rânduri ale unui lan de porumb și un sicomor bătrân care umbrește ferma. De arțar este agățat un leagăn, care încă se balansează încet, după ce am sărit din el. Dincolo de casă, aleea continuă până la două pătule rotunde pentru depozitat porumbul și un hambar vechi din lemn, apoi se transformă într-o potecuță care coboară în pantă până la un iaz. De ambele părți ale aleii se întind câmpuri unde, sunt eu convins, se ascund o mulțime de fosile și de vârfuri de săgeți, dar care acum sunt acoperite de lanuri de porumb.

Sunt la fermă, alături de familia mamei mele, pentru a sărbători zilele de naștere din vară și pentru a comemora două sute de ani de independență americană. Fiecare vară, de la cel mai în vârstă la cel mai tânăr, trage pe rând clopotul. Dangătul dublu, atât de specific, răsună peste toată copilăria mea: un sunet înalt și elegant, urmat de altul jos, grav și ciudat,

atunci când limba prelungă atinge buza clopotului a doua oară. Clopotul are un defect.

Vine rîndul meu. Clopotul cântărește la fel de mult ca mine, dar este bine montat și știu cum să-l trag. Cu mâinile strânse în jurul frînghiei și cu ochii închiși, mă aplec pe spate pentru a face din corpul meu o pîrghie. Apoi gravitația face treaba pentru mine. Clopotul sună, inconfundabil și imperfect. Deschid ochii, încă aplecat pe spate, și văd în fața mea doar albastru. Mă gîndesc la libertate.

După ce fiecare copil a tras clopotul, ne bulucim cu toții într-o verandă văruiată cu alb, unde un fildeș de mastodont atîrnă pe peretele cel mai îndepărtat. Mă opresc acolo o clipă pentru a-mi găsi tenișii, apoi pășesc în bucătărie, fiind ultimul care se alătură unui cerc format pentru o rugăciune tăcută. Arunc o privire spre coșul cu corespondența trimisă, prins de peretele din spatele meu. Timbrele poștale, înfățișînd Clopotul Libertății, citează îndemnul biblic înscris chiar pe clopot: într-un an jubiliar, „Vestește libertatea în toată țara“.

Clopotul Libertății este crăpat. Fisura era chiar acolo, pe timbru. Clopotul în cauză a fost turnat în 1752 pentru clădirea Capitoliului din Pennsylvania, în Philadelphia, cu prilejul sărbătoririi unui alt jubileu — o jumătate de secol de la emiterea Cartei Privilegiilor în acea colonie americană. Fisura pe care o vedem acum s-a produs când clopotul a fost tras de ziua de naștere a lui George Washington, în 1846.¹

Următoarele cuvinte ale acelui verset biblic sugerează o modalitate de interpretare a fisurii: „fiecare dintre voi să se întoarcă la moșia lui și fiecare dintre voi să se întoarcă în familia lui“ (Leviticul 25:10). În secolul al XIX-lea, aboliționiștii au citit aceste cuvinte ca o chemare la desființarea sclaviei în America. Ei au luat clopotul din Capitoliul statului Philadelphia drept simbol și i-au dat denumirea pe care o știm astăzi. Mai târziu, Clopotul Libertății a fost folosit de mișcarea pentru acordarea dreptului de vot femeilor.

În 1976, timbrul a codificat o legendă patriotică: un clopot al libertății ar fi fost tras chiar când era citită Declarația de Independență la Philadelphia, în iulie 1776. De fapt, clopotul nu a sunat atunci și nici nu a purtat acest nume. Clopotul Libertății nu a fost denumit astfel pentru a face referire la cei care câștigaseră libertatea. El a fost folosit pentru a revendica un viitor mai bun, nu pentru a comemora un trecut ideal.

Bicentenarul era o idee dificil de înțeles pentru un copil. El mă chema către o lume unde libertatea fusese obținută cu două secole în urmă,